

Om Hegn og Hegnsætning i ældre Tid.

Af *Povl Hansen*, Vallekilde Folkehøjskole.

Om Hegnsætning og om Hegnenes Berettigelse er der, som bekendt, meget forskellige Meninger i vort Land. Man kan træffe Egne, hvor der saa godt som ikke findes et eneste Hegn, og man kan træffe andre Egne, hvor hver Mand har Hegn — ikke alene om sin Mark men endog om hvert enkelt Skifte i Marken; og hver Egn forsvare sin Skik. Fyn og Langeland, Sydsjælland og Østjylland — særlig i Sønderjylland — er kendt for sin Rigdom paa Hegn; hvorimod Midtsjælland og især Vest- og Nordjylland er lige saa kendt for sin Mangel paa samme. Denne Strid om Hegnenes Berettigelse er hverken fra i Dag eller i Gaar, men skriver sig fra gammel Tid. Det er dog ikke Hensigten her at ville udtale nogen Dom i Sagen; Meningen er nærmest kun at give et lille Bidrag til Hegnenes Historie.

Kunde man sætte sig et Par Hundrede Aar tilbage i Tiden, vilde man kun finde *meget faa* Hegn

i Danmark, men ved Midten af det attende Aarhundrede begyndte de at holde deres Indtog i Danmark, idet først Kobbelfbruget og senere Udskiftningen banede Vej for dem. Sønderjylland var den Landsdel, der gik foran, bagefter fulgte først Fyn og senere de øvrige Egne, hvor Hegnene efterhaanden har vundet Indpas. Førrest var der dengang som endnu i Vestjylland, ja man kunde vist gjerne sige, at paa sidstnævnte Sted saavel som i det nordlige Jylland var de saa godt som helt ukendte. Man talte ikke her om Hegn, men kun om „Skel“, dels naturlige, saasom Bække, Moradser, „Vandsiger“ og Dalstrækninger, dels dannede af Menneskehaand. Sidstnævnte bestod som oftest af de saakaldte Skelsten eller Skelpæle, en Række af Sten, som var sat saa vidt muligt i lige Linje og saaledes, at man under Arbejdet bestandig kunde se fra den ene til den anden, for paa den Maade nogenlunde at holde sig indenfor de rette Grænser under Pløjning og Høst.

Hvor man ikke havde slige Skelsten, indskrænkede man sig blot til at lade en grøn Agerfure henligge upløjet, den gjorde da samme Nytte som Skelstenene. Men ingen af disse Skelmærker gjorde noget i Retning af at sikre Vangen mod fremmed Kvæg og kun lidt i Retning af at sikre den de rette Grænser. Var det Træpæle, smuldrede de lidt efter lidt hen, og blev de ikke i Tide ombyttede med andre, saa kom omsider den Dag, da de forsvandt for at efterlade Markens Ejer i mere eller mindre Uvished om, hvor det Skel var, som de tidligere havde betegnet. Skelsten var vel ikke udsat for paa den Maade at forsvinde, men var til Gengæld maa-ske endnu lettere at flytte eller forrykke, hvad enten

det saa skete af ond Vilje eller Uagtsomhed, ligesom de ogsaa i de sandede Egne let kunde dækkes af Flyvesandet. Usikkerhed om Skel er derfor fra de nordlige og vestlige Egne af Jylland en idelig gentagen Klage. Snart forudsættes det forrykket ved Vold, snart ved Uvidenhed, Uagtsomhed eller Efterladenhed; og hvert af disse Tilfælde giver da gerne Anledning til talrige Stridigheder, der end mere vokser i Vidtløftighed ved, at ogsaa „Skelbrevene“ paa mange Steder var i Uorden eller helt bortkomne. Endogsaa længere øster paa i Jylland finder dette Sted. Saaledes skrives 1760 fra Herregaarden Bygholm (Vejle Amt): Det vil være paa høje Tid at faa Markskellene ordentlig eftersete og fastsatte, da der paa dette Punkt hersker stor Forvirring. „Mange Sten og Skelmærker mellem Bymarkerne er forvildede og forrykkede eller overgroede. Sandemændstogene næsten alle borte, og de gamle Justitsprotokoller er ikke mere at finde. Det var mere at ønske end at haabe, at Markskellene en Gang for alle enten af Lodsejerne selv i Kærlighed eller af uvildige Mænd kunde bringes i Rigtighed og for Eftertiden fastsættes, hvorved mange ulyksalige Processer blev forekomne.“ Ved samme Tid gentager sig de samme Klager næsten enslydende fra Mariagerengen: Rundt om hersker stor Uvished om Skel mellem de forskellige Lodsejere og Byer. Næppe nogen ved nøjagtig Rede paa sin Ejendom, „som og ses af Landmaalsforretningerne i denne Egn, hvor intet ret Skel er udvist“. Aarsagen til Egnens sørgelige Mangel paa „Skelbreve“ angives at være følgende: Den Gang, da der til denne Egn kom Underretning om, hvordan Skipper Klement hærgende drog frem gennem Landet og alle-

vegne paa sin Vej afbrændte Adelen Gaarde, flygtede alle Egnens Herremænd med deres Papirer og deriblandt ogsaa deres Skelbreve til Viborg. Skelbrevene blev nedlagte i en „mægtig stor Kiste“ og denne henstillet bag Alteret i Byens Domkirke, og her fik de senere Lov til at blive, saa endnu i Mands Minde laa de der halvt hensmuldrede, men i sidste Viborgbrand opbrændte de, og senere er de aldrig paany blevet erstattede.

Hegn i den Mængde, som f. Ex. et fynsk Landskab i Nutiden fremviser, kendtes ingen Steder ved Midten af det attende Aarhundrede. Det var allerede store Ting, hvor en By havde sine Fællesjorder omgivne deraf og adskilte derved fra andre Byers. Sligt træffer man dog paa Fyn, paa Smaaøerne og i Østjylland, skønt ikke ofte. Paa Sjælland derimod hørte det sikkert til Undtagelserne, hvorfor ogsaa et Landskab i de Dage maa have haft et langt mere bart, ensartet og kedeligt Udseende end i vor Tid, efter at Hegnsætningen og Træplantningen allerede for længe siden har vundet saa stærk Indgang. — Det var ikke blot i Jylland men ogsaa paa Øerne, at man dengang stillede sig meget tvivlende overfor Spørgsmaalet om Hegnsætningens Mulighed og dens Nytte, og selv om man ikke just her saadan som hist bestemt fraraadede det, saa havde man dog et aabent Øje for Vanskelighederne og de uheldige Sider ved Sagen. Selve Loven lagde ogsaa Sagen Hindringer i Vejen. Danske Lov (3—13—13) forbød nemlig Bonden at „indgrave eller indelukke nogen Ager o. s. v.“ Dette Forbud blev først ophævet 1758, men endda var det smaat med Fremgangen. Paa sandede Jorder, som f. Ex. flere Egne i Jylland, kunde Jorddiger ikke opføres,

da de atter vilde „regne ned“. I Nordsjælland klagede man over Vildtet, der ødelagde Hegnene, idet de afbed de unge Skud, andre Steder havde man Mangel paa Gærdsel til Risgærder. I Opførelsen af disse Slags Hegn kunde Danmark endnu for hundrede Aar siden ikke vise megen Fremgang.

Den eneste Hegnsætning, der blev dreven med nævneværdig Kraft, var Stengærder. Disse var Tidens Yndlingshegn, man fandt nemlig, at de gjorde dobbelt Nytte; thi foruden det at være godt og varigt Hegn, let at holde vedlige og dog fortrinlig skikket til at sikre Markernes Fred, friede det tillige Jorderne fra de overflødige Sten, og dem var der den Gang mange af. „Der er“, skriver Amtmand Barner fra Sorø 1759 i en Skrivelse til Regeringen, „adskillige Steder her i Egnen, hvor der findes saa mange og saa store Sten, at Plovmanden ikke kan holde Ploven i Jorden et halvt Stenkast ad Gangen.“ Disse Sten, mente han, burde tages i Brug og anvendes til nyttige Hegn i Stedet for som hidtil kun at hindre Markens Drift.

Amtmanden slutter sin Skrivelse med at henhenvise til Hovedgaarden, Ringsted Klosters Ejendomme, hvor Opsætningen af Stengærder er i rask Fremgang og for en stor Del allerede sket. Klosters Bønder blev stadig opfordrede til at følge det givne Eksempel, rense Markerne for Sten og bruge disse til Hegn. Klostret tilbød dem endog at ville lade deres Stengærder opsætte for en Mark Favnen. Dette Tilbud har meget fremskyndet Sagen, mener Amtmanden. Paa Ringsted Klosters Gods var Sætning af Stengærder saaledes godt i Gang allerede i Slutningen af Halvtredserne, men da samme Gods senere — saa vidt vides — kom til at tilhøre Neergaard til

Svenstrup, Ramsø Herred, er det ikke usandsynligt, at denne Mand her fandt Forbilledet til den Fremgangsmaade, han senere brugte paa sit Fædrengods, og hvor af en Beskrivelse 1768 findes i et mærkeligt Brev fra ham til Regeringen¹⁾. I Aaret 1763 blev Hovedgaarden Svenstrup tilskødet Jens Brun Neergaard af hans Fader. Den unge, ivrige Godsejer og hans lige saa driftige Hustru, Fru Anna Marie Møller, udfoldede efterhaanden en anselig Virksomhed i deres Egenskab af Godsbesiddere. De øgede Jordegodset, ombyggede Hovedbygningen og satte flere betydelige Foretagender i Gang, hvad der let kunde lade sig gøre i de Tider, da Hoverippligten her som andet Steds var fuldstændig vilkaarlig og ubegrænset. — Først 20 Aar senere, 1788, blev Hoveriet her fastsat til en bestemt Del Arbejde. En af de første tidssvarende Forbedringer, han tog fat paa, var Hegnsætning om Landsbyernes Bymarker paa Godset. Dette Foretagende drev han meget stærkt, og var selv meget tilfreds med, hvad han i den Henseende fik udrettet; netop paa dette Punkt røber Brevet megen Selvfølelse.

Grunden til, at han fremkom med denne Beretning, er, skriver han, at andre maaske derved kunde faa Lyst til at efterligne ham i lignende Tilfælde; ti det hele afhænger blot af at gribe Sagen an fra den rigtige Ende. I Begyndelsen havde han kaldt Bønderne sammen og alvorligt tilholdt dem, at de i Følge Lovens Bydende hvert Aar skulde sætte Stengærder, eftersom de havde rigeligt med Sten; men alle som én undskyldte de sig stadig med, at de ikke kunde overkomme det, og hvad der blev gjort

¹⁾ Brevet findes i Rigsarkivet, i Pakken: Besvarelser paa Regeringens Cirkulære af 30. April 1768.

i den Henseende, var saa lidt, at det ikke var værd at tale om. Neergaard kunde da indse, at skulde Foretagendet fremmes, maatte Skeen tages i en anden Haand. Han brød da overtvært, og en skønne Dag fik Bønderne Tilsigelse om at møde til Hove for at bryde Sten op af Markerne; det var om Efteraaret, efter at den travle Tid var forbi. Arbejdet vedblev saaledes, til Frost og Sne kom; nu skiftede Arbejdet, Bønderne fik nu Tilhold om at møde med Heste og Slæde for at føre de opbrudte Sten hen til Markskellene om de Byer, der havde mindst Hegn. Her blev Stenene væltede af og foreløbig liggende. Efter at Bønderne saaledes havde faaet en Fornemelse af, at Arbejdet *skulde* gennemføres, selv om det skulde ske som Hoveri, lod han dem vide, at hver den Bonde, som af Sten — han paa sin egen Mark havde opbrudt -- aarlig satte fire Favne Stengærde, han skulde blive fri for at deltage i ovennævnte Hovarbejde med at opbryde og henslæbe Stenene.

Denne Tilsigelse hjalp. En Del af Bønderne begyndte nu Arbejdet paa egen Haand, idet de hellere vilde arbejde for sig selv end som Hoveri gøre Arbejdet for andre. Vistnok maatte han vedblive at holde Hovarbejdet dermed i Gang, men deres Tal, som intet vilde gøre paa egen Haand, mindskedes stadig, saa nu var der kun Halvdelen tilbage.

Naar et tilstrækkeligt Antal Sten var henslæbte til Skellene, begyndte Opsætningen af Gærderne. At lade ogsaa dette Arbejde udføre som Hoveri syntes Neergaard dog ikke om, men han fandt snart en Udvej. Overfor de Vedtægter, som gjaldt for Bylagene, var det en fast Regel, at om nogen Bonde i et eller andet forbrød sig her imod, da skal han give Bøde. Disse Bøder, der i Aarets Løb kunde

løbe anseligt op, skulde ganske vist i Følge Lov og Forordning indbetales i klingende Mønt og senere anvendes til at formindske Byernes mest nødvendige Udgifter, som f. Eks. Istandsættelse af Led, Vedligeholdelse af Broer o. lign., men hertil havde Bøderne endnu aldrig været brugt. De blev simpelt hen drukket op af Bønderne i Fællesskab og gjorde paa den Maade mere Skade end Gavn. Det samme var Tilfælde med de Penge, som til Bylaget blev betalt af Husmænd og Indsiddere for Tilladelse til Sommeren igennem at græsse en Ko paa Fælleden. Ikke en Skilling heraf havde hidtil kommet Byerne til Nytte; men nu skulde det blive anderledes, mente Neergaard. Han antog straks Hegnsættere og Daglejere, til hvis Dagløn han uden videre bestemte de Bøder og Græsgangspenge, der for Øjeblikket fandtes og for Fremtiden vilde flyde af de nævnte Kilder.

Paa den Maade er nu bleven sat 700 Favne Stengærde; hvert Aar sættes flere, og Neergaard har det bedste Haab om, at „om Gud under Liv“, og hvis Forraadet af Sten da ikke slipper op, saa skal alle Bymarkerne paa hans Gods paa den Maade inden længe staa omhegnede med Stengærder.

Hvorvidt den foretagsomme Godsejer naaede sit Maal, eller han i Utide maatte indstille Arbejdet, savnes de fornødne Oplysninger til nærmere at kunne paavise. —

Sammenligner man nu til Slutning Udbyttet af Neergaards Hegnsætning med det tilsvarende Udbytte, som Datidens største Hegnsætter, Kammerjunker Holsten til Holstenshus paa Fyn kunde pege paa¹⁾, da forbavses man dog over den uhyre For-

¹⁾ Se: „Povl Hansen: Bidrag til det danske Landbrugs Historie.“

skel. Mens den sjællandske Godsejer meget vel tilfreds ansætter Udbyttet af 4—5 Aars Stræb til 700 Favne, saa havde Holsten paa den Maade, han greb Sagen an og indenfor samme Tidsrum, kunnet opvise 10,000 Favne.

Men selv om Neergaard saaledes paa langt nær ikke kunde hamle op med Holsten, saa har han dog — som en af de sjællandske Godsejere, der først tog Sagen op, gjort sig fortjent af den. Og faar Hegnsætningen i Danmark en Gang sin Historie-skriver — hvad den maaske nok kunde fortjene — da kan Neergaards Navn ikke forbigaaes i Tavshed.
